Finnmarken 130958

Da Sør-Varanger ble egen kommune - En kort oversikt ved rektor Axel Borgen - Ikke hele artikkelen

Sør-Varanger herred består i det vesentlige av den del av «Fellesdistriktene» Neiden, Pasvik og Pelsen (Petsamo, Petsjenga) som ved delingen i 1826 tilfalt Norge. Fellesdistriktene omfattet kystlinjen omtrent fra Bugøynes til Fiskarhalvøya uten at der var noen skarp grense hverken ved kysten eller innover i landet. En tid hevdet de norske konger at de eide landet til og med Enaresjøen, og kysten til Kvitsjøen, mens om vendt russerne mente, å ha krav på landet til Tysfjord.

I 1751 ble det ved Strømstadforliket fastsatt grense mellom Sverige - Finnland på den ene side og Danmark - Norge på den annen, så langt som til Golmis Oaive, den nåværende grense mellom Nesseby og Sør-Varanger. Lenger kunne de to makter ikke ordne forholdene, idet man nå kom over i distrikter hvor russerne også hadde interesser.

Etter Napoleonskrigene da grenseforholdene var helt omskapt ved at Russland i 1809 hadde tatt Finnland fra Sverige, og Norge i 1814 var blitt forent med Sverige, ble spørsmålet om en deling av fellesdistriktene tatt opp mellom kong Karl Johan og tsar Alexander. Disse forhandlinger førte til et gunstig resultat i 1826 ble distriktet delt i det vesentlige med de grenser **v**i ennå har mellom Norge og Finnland fra den siste grenserøys etter Strøm-stadforliket fram til Muotkavarre eller Krokfjell, og derfra til Grense-Jakobselv mellom Norge og Russland.

Befolkningen i distriktene bestod vesentlig av skolter. Disse skulle ha ful1 religionsfrihet i det land de ble lagt til. Russerne hadde lenge hatt gresk-katolsk kirke i distriktet, og særlig den ved nedre Pasvik, innvidd til Helgene Boris og Gleb, hadde stort ry som et hellig sted. Det var grunnen til at russerne her forlangte et område på elvas vestre (venstre) bredd så kirka fortsatt kunne stå på russisk jord.

Kapellet i Neiden gikk derimot over til Norge, men de gresk katolske steder skulle fortsatt ha kirkelig (betjening fra Petsamo (Petsjenga) eller Boris Gleb. Ved en folketelling i 1801 er der gitt disse opplysninger om befolkningen i fellesdistriktene.

I Bugøyfjord 16 samiske familier (70 personer). På Skogerøy 10 samiske familier (41 personer), 3 norske familier (19 personer). Ved Bøkfjord 12 samiske familier (52 personer), 2 norske familier (7 personer). Tilsammen 43 familier med 189 personer. Det er tydelig at tellingen er mangelfull. Skoltene i Neiden er f. eks. ikke med.

Da forholdene i 1826 ble noe mere ordnet, tok det til å vandre inn folk fra Norge, samer fra Nesseby og Vardø herred, og norske sørfra, særlig slike som hadde tjenestegjort på festningen i Vardø, og som på reiser i Jarfjord og Grense Jakobselv hadde sett landet og forstått dets muligheter. Hertil kom da innvandringen fra Finland.

Den finske innvandring har begynt i Neiden, hvor den første finske familie skal ha slått seg ned i 1821. Senere slår de seg også ned langs Pasvik og Bugøynes. Samene slo seg mest ned ved sjøen, i Jarfjord, Korsfjord og Bugøyfjord. Norsk kolonisasjon får vi i Grense-Jakobselv (ifra 1851) Jarfjord (Botn-karene) og ved Bjørnsunn og Langfjord.

* * *

De distriktene som i 1826 ble innlemmet i Norge, ble uten videre lagt til Vadsø prestegjeld og kom i verdslig henseende under fogden ider. Ved kgl. resolusjon av 3;0. juli 1856 ble prestegjeldet delt i to tinglag. Nordvaranger og Syd-varanger. Da fikk vi egen lensmann. Den første var Magnus Christian Klerck, som bodde på Elvenes og spilte en stor rolle i herredets og amtets liv.

I 1857 ble det bestemt at en del av Vadsø prestegjeld som la på sydsiden av Varangeren, skulle bli eget sokn når stedet hadde fått kirke. I 1858 ble den samme sydside skilt ut som eget formannskapsdistrikt og det ble valgt for mannskap som hadde sitt første møte den 18. september 1858.

I 1862 ble kirka på Håkjerringnesset innvidd og tatt i bruk og stedet ble kalt Kirkenes. I 1864 ble sydsiden eget prestekall. Den første prest var Johs. Belsheim.

Skolevesenet lå etter skoleloven av 1860 under soknepresten, og noe av det første den nye soknepresten fikk til oppgave, var å ta seg av skolen i det uvegsomme distrikt som i sin fåtallige befolkning tellet barn med minst 3 vidt forskjellige språk. Skolehus hadde man ikke. Og med den situasjon som han fant, fortsatte like godt Belsheim med å dele skolebarna ikke i kretser etter geografiske linjer, men i kretser etter nasjonale hensyn, slik at en lærer i Jarfjord hadde de norske barn og en annen de samiske osv. Lærerskolen i Tromsø, eller seminariet som den hette, gav undervisning i samisk og finsk til elever som meldte seg på disse linjer. De fikk da fritt opphold under skolegangen mot å forplikte seg til å tjenestegjøre et visst antall år i de språkblandede distrikter. En kjent lærer for samene var Skole-Paul. Den første lærer for de norske i Jarfjord var Peder Haga, som var en innifflytter uten eksamen. Hans sønn derimot, Olaus Pedersen Haga, gikk seminariet og ble lærer i Jarfjord for norske og finske barn fra 1863 til 1903.

Han var ikke den første utdannede lærer. Det var Anders Nilsen Tokle som i 1861 ble lærer for norske og samiske barn i Jarfjord (Brevik), Tokle ble .senere overflyttet til Kirkenes, men hadde undervisning vidt omkring med norske og samiske barn. De to seminarister var på sin måte banebrytere og nedla et stort og langvarig arbeide for den fattige kommunen, uten betaling eller noensomhelst påskjønnelse, Tokle som ordfører (1873-86, og 1891-94). Haga som skolestyreformann (i 1890 årene til sin død i 1903).

Legevesen.
Det var ikke godt å bli syk i hine gamle dager. Det var like langt til doktor som til prest. Man måtte til Vadsø. Disitriktslegeembetet i Sydvaranger ble opprettet i 1861 og den første distriktslegen var Ludvig Alexander Suckow som i likhet med de fleste av sine etterfølgere bare ble her i fire år. Den mest kjente av distriktslegene er Andreas Bredal Wessel som tjenestegjorde fra 1886 til 1928, og vistnok er den embetsmann som har den lengste tjeneste i Finnmark.

Veger
Da Sør-Varanger ble eget formannskapsdistrikt fantes det ikke en eneste anlagt veg i den nye kommune. Da man i 1860 årene tok til å anlegge veger, var det alltid planen å knytte sammen vatn, elver eller f jorder, som var de naturlige veger både sommer og vinter. Et av de første vegstykkene var fra distrikts legeboligen Solheim (nær opp til Verket) til Soldatbukta.
En annen, var vegen fra Jarfjord-botn til Elvenes, og fra Elvenes over Virigas til Tangen bru med tilknytning til vegen Kirkenes-Sandnes som ved Sandnes gikk ned til fjorden. Et liknende vegstykke fra samme tid var Strand-Svianvik. Transportmidlet helt opp til anleggstiden var hesteskyss og reinskyss, og om sommeren båt. Vegforbindelse med Neiden og Pasvik hører vår tid til.

Sydvaranger som eget formannskapsdistrikt.
Det første formannskapsmøtet ble holdt på gården Berg iden 18. september 1858.
Formannskapet besto av:
1. Hans Kirkgård f. i Drammen
2. Peder Taftesen
3. Julius Wollmann f. København 1805, død 1895.

Som ordfører ble valgt Hans Kirkgård og som varaordfører Julius Wollmann.
Som medlemmer av representantskapet - herredsstyre utenom formannskapet - var valgt**:**
1. Peder Olsen Haga, Jarfjord f. i Nord-Trøndelag i 1805, død 1895.
2. Erik Bakken f. i Alvdal 1816, død 1892.
3. Simon Olsen f. i Alvdal 1810, død 1892.
4. Fredrik Andersen f. på Helgeland 1817, død 1888.
5. Erik Tharaldsen f. i Alvdal 1818, død 1889.
6. Trond Gade f. i Talvik 1826, død 1912 (i Amerika).
7. Magnus Klerck f. i Alta 1817 (lensmann fra 1856), død 1891
8. Per Fløtten f. i Alvdal 1822, død 1906.
9. Nikolai Pleym f 1822, død 1860.

Anleggstida fra 1906.
Fram til 1906 var Sydvaranger (som det ble skrevet til 1917) her red en vanlig landsens kommune med et beskjedent folketall og en enda mere beskjeden kommunekasse. Men i de dager opplevde man eventyret i villmarka. Først drog de aller mest eventyrlige av alle slags grubefolk, skjerperne, omkring i berg og ur, og fant merkverdige steiner av mystisk farge og vekt, og etter dem kom storskredet av anleggsarbeidere, rallare, spelle-menn, kramkarer, teknikere, ingeniører, kontorfolk og alt som hører til, et moderne samfunn. Og kommunen fikk midler å rutte med som herredskassereren aldri hadde drømt om, og som de ikke alltid evnet å mestre på den måten loven foreskrev. Men stabile var ikke forholdene . Rett som det var, kom det kriser, og den store arbeidsstokken sto der arbeidsløs og hjelpeløs. Det vekslet med sorg og glede, men tross alt utviklet stedet seg. Det skaptes boliger for folk, hus for forretninger, og hus for skole og oppdragelse inntil Ragnarok inntraff (i 1944) og ødeleggelsene var så store at der ikke ble sten tilbake på sten. Men folket ble igjen, og ved et ukuelig pågangsmot har det atter reist seg boliger i byen og på landet, og atter larmer maskinene i grubene og verket, og institusjoner som kirke og skole får verdige bygninger til utøvelse av sitt virke, med et utstyr som vi gamle aldri hadde kunnet tenke oss selv i våre mest optimistiske drømmer.
Måtte fredens velsignelse følge den nye epoke i Sør-Varangers historie.

Axel Borgen